

УДУ 930.1:59

ПОМІТНИЙ ВНЕСОК У ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ЗООЛОГІЇ**Рогожа М.М.** докт. іст. наук*(ННСГБ НААН, Інститут історії аграрної науки, освіти і техніки)*

У статті проведено попередній аналіз та висловлено ставлення до науково-популярного видання «Полтавці-відомі зоологи» полтавського вченого, кандидата геолого-мінералогічних наук, доцента Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка Віктора Марковича Закалюжного. Вчений опрацював значний за обсягом і важливий за науково-інформаційним наповненням матеріал, осмислив, упорядкував й оприлюднив його, зробивши доступним для широкого загалу. Цим, на нашу думку, продовжив традиції вірного служіння Полтавщині, закладені свого часу М.І. Гавриленком.

Ключові слова: історія зоології, Полтава, відомі полтавці-зоологи, традиції, В.М. Закалюжний.

«Історія науки і її минулого має критично складатися кожним науковим поколінням і не тільки тому, що міняються запаси наших наукових знань про минуле, відкриваються нові документи або знаходяться нові прийоми відновлення минулого. Ні! Потрібно знову науково переробляти історію науки, знову історично повертатися до минулого тому, що, дякуючи розвитку сучасного знання, в минулому отримує значення одне і втрачає інше».

В.І. Вернадський

Учені різних наукових спеціальностей кожен у свій час неминуче поставали перед необхідністю осмислити пройдений особистий шлях та, довільно або мимовільно, оглянутися на своїх колег, їхню діяльність, їхній внесок у науку, нарешті, мати змогу опосередковано побачити себе на тлі інших...

Знаючи Віктора Марковича особисто кілька десятків років, спілкуючись і розуміючи особливості поєднання викладацької та дослідницької діяльності, автор відверто радів і радіє (про це вголос!) можливості нехай нечастого, але ґрунтового спілкування. Очевидно, ця публікація стане для

нього певною несподіванкою, оскільки з різних причин останнім часом чомусь не прийнято писати слово позитивного характеру щодо живих й активно діючих вчених як пошуковців-збирачів і хранителів історії конкретної науки, котрій віддано роки й роки життя, відтак, випущено «межі люди» сотні студентів...

Від моменту останнього живого спілкування (24 Каришинські читання, 18-19 травня 2017 року) пройшло порівняно мало часу, коли вдалося приїхати до Полтави та, серед іншого, послухати його змістовну екскурсію, проведenu залами природничого фа-

культету, зокрема, мінералогічним музеєм, а при неформальному спілкуванні отримати унікальне за колом персоналій та потужне за інформаційним наповненням видання «Полтавці – відомі зоологи» (2017). Вона створена «на основі наукових публікацій у періодиці, відомостей з архівних установ, захиттевого спілкування з персоналіями» та «присвячена науковій, виробничій та громадській діяльності відомих вчених-зоологів» [1]. Для автора статті, який побачив Віктора Марковича ще в одній іпостасі – історика зоологічної науки, стало справжнім відкриттям виявлення 58 персоналій, особисто знайомих і незнайомих вчених – зоологів і природознавців. Сторінки видання містили узагальнені відомості у своїй переважній більшості про зоологів Полтавщини, а також тих учених, чий життєвий шлях вивів їх з Полтави чи Полтавщини та повів на всеукраїнський, союзний, навіть європейський рівень.

Оцінюючи обсяги та глибину розроблення інформаційного насичення означеної Віктором Марковичем теми з історії української зоології, аналізуючи цілісно вибудовані біографії персоналій, мимовільно думалося про подвизництво в науці, відданість у служінні для та заради неї, але не для власної слави, а для прийдешніх, котрим спрямовується й адресується, власне, цілісне інформаційне поле з питань природознавства.

...А поле природознавчої науки велике та рясно засіяне відомостями про різних вчених, їх життєвий шлях і наукову діяльність, кожен гран котрих здобувався з різних джерел клопіткою працею, щоденною турботою та потугою щодо руху задуму вперед, пошуком

правдивого слова або достовірної інформації, адже за всім наповненням чітко спостережено особисту персональну відповідальність автора за кожен вписаний подію, явище в житті чи діяльності...

Звичайно, знайомлячись з відомостями про І.Д. Іваненка (1907-1975), М.І. Петрика (1897-1997), Б.Р. Пилявського (1931-2010) та М.Т. Шевченка (1934-2015) які навчали, вели практичні заняття чи польові практикуми з відомостями, наданими автором, розширюєш свої знання про них, аналізуєш і співвідносиш з власними уявленнями та відповідними знаннями та судженнями про них.

Варто сподіватися та небезпідставно стверджувати, що у студентів залишилися тривалі приємні та теплі спогади про Івана Дем'яновича Іваненка, професора-зоолога, оригінального лектора й прекрасного знавця хребетних, а також суміжних знань з ботаніки та геології відповідних місцю проведення занять, особливо під час великого практикуму із зоології хребетних. Загальна думка студентства щодо професора Іваненка передана достатньо точно, головне, – вичерпно. Віктору Марковичу вдалося передати методику та атмосферу екзамену, які приймав І.Д. Іваненко. Доречно бачиться нагадати, що одним з перших ґрунтовних досліджень молодого вченого стало вивчення біології та значення чайки-реготуна (*Larus cachinnans*, Pall. [2]).

Микита Іванович – педагог, розважливий і спокійний, вражав своєю ерудицією, компетентністю та знаннями щодо різноманітних груп безхребетних, це виявлялося у ході польового практикуму із зоології зі студентами на першому курсі, котрий проводився у природі (правий берег р. Ворскла, ра-

йон сіл Нижні Млини та Гора). Доречним бачиться зауважити, що щоденні екскурсії в околиці Полтави допомагали формувати уявлення про неї як про місто з багатющою давньою історією...

Богдан Романович Пилявський і сьогодні перед очима: смаглявий на виду, середнього росту, із зачесаним назад гарним чорним волоссям. Викладав з чітким знанням справи, цілеспрямовано формував знання про світ отих тварин, з якими у переважній своїй більшості сільські діти – його студенти мали свої уявлення ще з дитинства. Серед іншого, найбільше запам'яталися розповіді про його навчання в школі за часів панської Польщі та система покарань за вчинки й порушення дисципліни, які тодішнім вчителям здавалися непедагогічними (розповідав про таке під час традиційного осіннього трудового семестру).

Микола Тихонович Шевченко практично весь час був «занурений» у дослідження фізіології миловидних гризунів, чим викликав глибоку повагу студентів як науковець. Мав невеличку лабораторію на території тодішньої агробіостанції, де разом з гуртківцями вів дослідження. Заняття вів емоційно, з гумором, часто застосовував народні приказки, прислів'я. Запам'ятався доброзичливим і готовим допомогти за потреби.

Серед кола полтавців-зоологів, відомості про яких Віктор Маркович залучив до видання, із задоволенням знаходиш звичні прізвища вчених, випродуковане ними знанняве наповнення зоології використано автором статті з тією чи іншою метою при його науковому пошуку. З приємністю ним відзначалося, що оціночні судження про вчених-полтавців співпа-

дають, це свідчить про єдність алгоритму оцінки їхнього внеску в розроблення поля української зоології, адекватного ставлення до їхнього місця в системі вироблення зоологічних знань, нарешті, бажання взнати якомога більше про їхнє життя та науково-дослідницьку діяльність.

Аналіз внеску цих вчених у розвиток зоології дав достатні підстави розділити їхній творчий доробок, при всій умовності такого поділу, на наступні складові: регіональну, загальноукраїнську, союзну та європейську. Так, до знаних вчених першої складової, на нашу думку, можна віднести зоолога-орнітолога М.О. Зарудного (1859-1919), котрий досліджував орнітофауну околиць Полтавської губернії [3, 4]. Звичайно, обсяг його внеску у вивчення хребетних, найперше птахів, навіть важко уявити, тому відважний полтавець «... отримав від Російського географічного товариства срібну медаль ім. М.М. Пржевальського» (1907) [5, с. 30].

Унікальний за своїм науковим статусом і науковими здобутками полтавський орнітолог-зоогеограф М.І. Гавриленко (1889-1971), добре знаний сотням вчителів Полтавщини та інших областей не тільки як блискучий лектор педінституту та знавець природи. Одна з його перших студенток відзначила: «Перш ніж піти на пенсію, М.І. Гавриленко створив на природничому факультеті зоологічний музей...» [6, с. 130], – який у майбутньому виявився одним з обов'язкових складників ВНЗ університетського типу. Ці слова про О.А. Стасиліонас, яка розповідала студентам і про Валерію Мельничук (Кец у дівоцтві, авт.) у майбутній долі якої Микола Іванович

зайняв принципову позицію, допоміг перейти на навчання з Полтавського державного педінституту до Київського державного університету на біологічний факультет, після закінчення якого вона тривалий час вивчала водно-болотну орнітофауну Київського моря як регіональний зоолог-орнітолог, а також Українського Полісся та інших частин України. Матеріал про неї Віктор Маркович також помістив до видання [7].

Віктор Маркович долучив до полтавських вчених-зоологів і широко відомого українського вченого широкого профілю, зоолога, орнітолога, автора першої спеціалізованої монографії «Зоогеографія УРСР» (1936), оригінального дослідника епічного твору української минувшини «Слова о полку Ігоревім», уродженця Полтавщини Миколу Васильовича Шарлеманя (1887-1971) [8, 9]; знаного вченого-малаколога Ігора Борисовича Люрини (1936-2011) [10], уродженця Київщини, який упродовж 1975 – 83-го років

працював доцентом, завідувачем кафедри зоології; не забув і про уродженця м. Костянтинограда (нині Краснограда Харківської області) відомого вченого-гідробіолога, директора Інституту біології південних морів АН УРСР Володимира Олексійовича Водяницького (1893-1971) [11].

З числа 58 вчених-зоологів Полтавщини автором статті з різною мірою особистих відомостей про них згадано лише про декілька персоналій, решта з достатньо великого масиву піднятого Віктором Марковичем «на гора» матеріалу залишилися в згаданому виданні, однак, не сказане про них окреме слово ні на йоту не применшує їхньої наукової, виробничої та громадської діяльності! Водночас слід наголосити, що виконана Віктором Марковичем робота варта щирої вдячності та вбачається гідним продовженням традицій вірного служіння рідній Полтаві та Полтавщині, закладених свого часу М.І. Гавриленком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віктор Закалюжний. Полтавці-відомі зоологи / В.М. Закалюжний. — Полтава: Астрія, 2017. — 129 с.
2. Иваненко И.Д. Биология и сельскохозяйственное значение чайки-хохотуньи / И.Д. Иваненко // Труды Азово-Сивашских заповедников. — 1936. — № 1.
3. Зарудный Н.А. Птицы долины р. Орчик и окололежащей степи / Н.А. Зарудный // Материалы к познанию фауны и флоры Российской империи. Отд. зоол. — М. — 1892. — Вып. 1. — С.138–155.
4. Зарудный Н.А. Несколько заметок по орнитофауне Харьковской и Полтавской губерний / Н.А. Зарудный // Орнитологический вестник. — № 3–4. — 1911. — С. 272–277.
5. Николай Алексеевич Зарудный // Орнитологи Украины. Библиографический справочник / Авторы-составители: Т.А. Атемасова, И.А. Кривицкий. — Харьков: Изд-во ХНУ, 1999. — Вып.1. — 286 с. — С. 29–31.
6. Стасилюнас О.А. Учитель на всю жизнь / О.А. Стасилюнас // Природознавец Микола Гавриленко: епоха та пам'ять. Укладачі: Самородов В.М., Кигим С.Л. [Наук. ред. М.В. Гриньова]. — Полтава, 2009. — 203 с., 70 іл. — С. 129–131.

7. Мельничук Валерія Антонович // Орнитологи України. Биобиблиографічний справочник / Автори–составители Т.А. Атемасова, И.А. Кривицкий. — Харьков: Изд-во ХНУ, 1999. — Вып. I. — 286 с. — С. 196–199.

8. Хохлова О.М. М.В. Шарлемань. Життєвий шлях. Наукова спадщина / О.М. Хохлова. — Полтава, 1998. — 160 с.

9. Шарлемань Н. В. Природа и люди Киевской Руси. Воспоминания. Автобиографии. Переписка / Сост., автор предисл. и коммент. В. Ульяновский. — К.: ВД “Простір”, 2014. — 1136 с.

10. Природничий факультет: історія та сьогодні. До 95-річчя Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка та 90-річчя природничого факультету. — Полтава: АСМІ, 2009. — 240 с. — С. 24–25.

11. Водяницький Володимир Олексійович // Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / В.С. Бакіров, В.М. Духопельников, Б.П. Зайцев та ін. — Харків: Фоліо, 2004. — 750 с. — С. 237, 391.

Рогожа М.Н. *Заметный вклад в исследование истории зоологии. В статье проведен предварительный анализ и высказано отношение к изданию полтавского ученого, кандидата геолого-минералогических наук, доцента Полтавского национального педагогического университета имени В.Г. Короленко Виктора Марковича Закалюжного «Полтавцы-известные зоологи». Ученый обработал значительный за объемом и важный за научно-информационным наполнением материал, осмыслил, упорядочил и опубликовал его, сделав доступным для общественности. Этим, по нашему мнению, продолжил традиции верного служения Полтавщине, заложенные в свое время Н.И. Гавриленко.*

Ключевые слова: *история зоологии, Полтава, известные полтавцы-зоологи, традиции, В.М. Закалюжный.*

Rogozha M.N. *Remarkable Contribution to History of Zoology Studies. The paper deals with the preliminary analysis and author's attitude to popular scientific book "Famous Zoologists from Poltava Region" by Poltava scientist, PhD in Geologo-mineralogical sciences, Associate Professor of V.G. Korolenko National Pedagogical University of Poltava, Viktor Markovych Zakaluizhny. Zakaluizhny elaborated massive in volume and important in scientific and informative content materials, comprehended, arranged and published them. On the author's opinion, by these activities Zakaluizhny developed traditions that were established by M.I.Havrylenko.*

Key words: *history of zoology, Poltava, famous zoologists from Poltava region, traditions, V.M. Zakaluizhny*